

**ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԱՅԻՆ ԶԻՆԾԱՌԱՅՈՂՆԵՐԻ ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱԳԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԵՎ ԱՌԱՋՆՈՐԴՄԱՆ ՈՐԱԿՆԵՐԻ
ՓՈԽԿԱՊԱԿՑՎԱԾՈՒԹՅՈՒՆԸ***

ՀՏԴ 355:159.9

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

*ՀՀ պաշտպանության նախարարության Վ. Սարգսյանի անվան ռազմական
համալսարանի պետ, ռազմական գիտությունների թեկնածու, գնդապետ,
ք. Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
vavag00@mail.ru*

ԼՈՒՍԻՆԵ ՍԱՀԱԿՅԱՆ

*ՀՀ պաշտպանության նախարարության Վ. Սարգսյանի անվան
ռազմական համալսարանի ՍԱՂ և ՌԻՊ ամբիոնի ռազմական
մանկավարժության և հոգեբանության ցիկլի դասախոս, մայոր,
հոգեբանական գիտությունների թեկնածու,
ք. Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
hrachja@gmail.com*

**ՀՀ պաշտպանության նախարարության Վ. Սարգսյանի անվան ռազմական
համալսարանում իրականացվում են պայմանագրային պինձառայողների
վերապատրաստման սպայական դասընթացներ:**

**Աշխատանքի նպատակն է՝ ուսումնասիրել խառնվածքի ու առաջնորդման
որակների միջև փոխկապակցվածությունը ռազմական համալսարանում
ուսուցանվող պայմանագրային պինձառայողների շրջանում:**

**Աշխատանքի խնդիրներն են՝ ուսումնասիրել փորձարարական խմբերում
ընդգրկված պայմանագրային պինձառայողների խառնվածքի տիպերը և առաջնորդ-
ման որակները, բացահայտել խառնվածքի տարբեր տիպեր ունեցող
պայմանագրային պինձառայողների առաջնորդման որակների դրսևորման
մակարդակը:**

**Հետազոտության ընթացքում օգտագործվել է սոցիոմետրիայի մեթոդը, որի
արդյունքում փորձարարական խմբերում հայտնաբերվել են ինչպես առաջնորդման
բարձր որակներ ունեցող անձինք, այնպես էլ խմբերի շփման շրջանակներից դուրս
մնացած անձինք:**

**Զինձառայողների խառնվածքի գերակշռող տեսակը որոշելու համար կիրառվել
է Բեյովի թեստը:**

**Առաջնորդական որակների ուսումնասիրման նպատակով օգտագործվել է
«Լիդեր» թեստը, որի արդյունքում առանձնացվել են բարձր, միջին ու ցածր
առաջնորդման որակներով պինձառայողներ:**

* Հոդվածը ներկայացվել է 02.04.2020թ., գրախոսվել՝ 16.04.2020թ., տպագրության
ընդունվել՝ 10.07.2020թ.:

Հետազոտության ընթացքում հաստատվել է այն վարկածը, որ զինծառայողների շրջանում առաջնորդման որակների ու խառնվածքի գերակշռող տիպի միջև կա փոխկապակցվածություն:

Ցույց է տրվել, որ սոցիոմետրիայի մեթոդի և «Լիդեր» թեստի արդյունքները գրեթե համարժեք են: Վերոհիշյալ թեստերի կիրառումը առաջնորդման ցածր որակներ ունեցող ունկնդիրների բացահայտման արդյունավետ միջոց է:

Հիմնաբառեր՝ առաջնորդում, հեղինակություն, հոգեբանական անհատական առանձնահատկություններ, սոցիոմետրիայի մեթոդ, խառնվածքի տիպեր:

Ներածություն

Ստորաբաժանման հրամանատարի կառավարչական ու անհատական առանձնահատկությունների հետազոտությունը և այդ որակների միջև եղած կապերի բացահայտումը կարևոր խնդիրներ են, քանի որ ստորաբաժանման գործունեության արդյունավետությունն և մարտունակության ապահովումը կախված են հրամանատարական կազմի հոգեբանական անհատական որակներից:

Ռազմաուսմանական հաստատություններում կրթություն ստացող պայմանագրային զինծառայողներն ուսումնառության ընթացքում ձեռք են բերում մասնագիտական գործունեության համար անհրաժեշտ գիտելիքներ, կարողություններ ու հմտություններ: Սակայն փորձը ցույց է տալիս, որ ամենալավ պատրաստված, փայլուն գիտելիքներով օժտված սպան երբեմն չի կարողանում իրեն դրսևորել ու ինքնահաստատվել որպես հրամանատար, որի արդյունքում ենթակաների գործողությունները ղեկավարելիս հանդիպում է մի շարք բարդությունների:

Որպես կանոն, զինվորական ծառայությունը փոփոխության է ենթարկում անձի բնավորության շատ որակներ ու կողմեր, սակայն հայտնի են այնպիսի անհատական հոգեբանական առանձնահատկություններ, որոնք որևէ իրավիճակում փոփոխության չեն ենթարկվում: Այդպիսի առանձնահատկություններից է մարդու խառնվածքը, որի փոխկապակցվածությունը լիդերության (առաջնորդման) որակների հետ կոդիտարկվի ստորև:

Հայտնի է, որ հրամանատարական կազմի դրդապատճառային համակարգից և անհատական հոգեբանական առանձնահատկություններից է կախված ինչպես ստորաբաժանման կառավարման որակը, այնպես էլ մարտական պատրաստականության մակարդակը: Հետևաբար հրամանատարի անհատական հոգեբանական առանձնահատկությունների հետազոտումն անհրաժեշտ է ստորաբաժանման կառավարման խնդիրների արդյունավետ լուծման համար:

Սույն աշխատանքի արդիականությունը պայմանավորված է ստորաբաժանման կառավարման արդյունավետության բարձրացման անհրաժեշտությամբ, ինչից ելնելով առաջադրվել է այն վարկածը, որ զինվորական կոլեկտիվում առկա է խառնվածքի ու առաջնորդման որակների միջև որոշակի փոխկապակցվածություն:

Հայտնի է, որ առաջնորդումը, որպես երևույթ, մշակութային ֆենոմեն է⁴⁸⁸, հետևաբար դրա տեսակը, պատկերն ու բնութագիրը ինքնատիպ են յուրաքանչյուր ազգի մշակույթի համար:

Առաջնորդման երևույթը⁴⁸⁹ վերլուծվել է շատ հոգեբանների, ինչպես նաև սոցիոլոգների կողմից: Հասարակության զարգացման ընթացքում մարդկանց մեջ կառավարչական որակներ ունեցող անձինք միշտ էլ եղել են ուշադրության կենտրոնում, հետ-

⁴⁸⁸ Военная психология. Учебник для вузов/ Под ред. А.Г. Маклакова.— СПб: Питер, 2007, С. 236-240.

⁴⁸⁹ Лидерство / пер. с англ. - М.: Альпина Бизнес Букс, 2006, С. 24.

ևաբար այս ֆենոմենի⁴⁹⁰ ուսումնասիրումն ու բացահայտումը եղել է շատերի հետաքրքրությունների տեսադաշտում:

Գերմանացի հոգեբան Կ. Լևինը բազմաթիվ գիտափորձերի արդյունքում առանձնացրել է կառավարման 3 ոճ՝ ավտորիտար, դեմոկրատական և լիբերալ: Ընդհանրացնելով գիտափորձերի արդյունքները՝ առաջնորդումը որպես երևույթ կարելի է սահմանել հետևյալ կերպ. «Առաջնորդը *Նա է, ով իշխանություն ունի որոշ թվով մարդկանց նկատմամբ, հմուտ է այն գործունեության մեջ, որի խմբային կատարումը նա պետք է կառավարի, ունի վճիռներ կայացնելու և իրագործելու պարզացած ընդունակություն և այլ անձնային հատկանիշներ, որոնք անհրաժեշտ են մարդկանց կառավարելու համար*»⁴⁹¹:

Չինվորական ծառայության մեջ առաջնորդ (լիդեր) երևույթի հետ հաճախ օգտագործվում է *հեղինակություն*⁴⁹²: Հեղինակությունը փոխհարաբերությունների ինքնատիպ ձև է: *Հեղինակությունը մեկ անձի կողմից մյուսներին սոցիալ-հոգեբանական ապդեցության ենթարկելու միջոց է*⁴⁹³: Չինվորական ստորաբաժանումում այն կարող է հանդես գալ թե՛ որպես հրամանատարի կողմից ենթակաների կամքի ճնշում (ավտորիտար կառավարման ոճի դեպքում) և թե՛ որպես համագործակցության, հարգանքի դրսևորում (կառավարման դեմոկրատական ոճի դեպքում)⁴⁹⁴: Ստորաբաժանման անձնակազմի հավատը հեղինակավոր հրամանատարի նկատմամբ հանգեցնում է ընդհանուրի զգացողության ձևավորման, ինչն անհրաժեշտ է զինվորական ստորաբաժանման գործունեության արդյունավետության համար, առավել ևս արտակարգ ու ռիսկային պայմաններում: Միայն հեղինակությունն ու հավատ վայելող հրամանատարը կարող է համախմբել, ուղղորդել իր ենթակաների գործողությունները:

Ներկայացնենք անձի հոգեբանական անհատական առանձնահատկություններից մեկը՝ խառնվածքը՝ բացահայտելով առաջնորդման որակները յուրաքանչյուր խառնվածքի տիպի մոտ:

Խառնվածքը յուրահատուկ վարքագիծ է, որը բնորոշ է տվյալ մարդուն⁴⁹⁵: Այն ներկայացնում է անհատի ամբողջ հոգեբանական արտահայտումները և ազդում է հույզերի ու մտածողության հատկանիշների, ինչպես նաև խոսքի տեմպի ու ռիթմի վրա⁴⁹⁶:

Խառնվածքի մասին ուսմունքներն առաջ են եկել դեռևս մ.թ.ա V դարում՝ Հիպոկրատի աշխատություններում⁴⁹⁷: Սակայն մարդու խառնվածքի ուսումնասիրման ամենահաջող փորձն իրականացրել է ռուս հայտնի ֆիզիոլոգ Ի. Պավլովը⁴⁹⁸: Ըստ Պավլովի՝ խառնվածքի հիմքում ընկած է այլևայլ տվյալների յուրահատկությունների հարաբերությունը, որը անվանվել է *նյարդային գործունեության բարձրագույն տեսակ*⁴⁹⁹:

⁴⁹⁰ Смит Дж., Лидерство в сфере профессиональных услуг /пер. с англ/ Дж.Смит. Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2005, С. 15.

⁴⁹¹ **Ջամայան Դ. Վ.**, Ռազմական հոգեբանության հիմունքներ, մաս 2, Երևան, «ԼԻՆԳՎԱ» 2008, էջ 42-52:

⁴⁹² **Նալչաջյան Ա.**, Հոգեբանության հիմունքներ, Երևան, 1997, 632-640:

⁴⁹³ Психологическая адаптация: механизмы и стратегии / **Налчаджян А. А.** 2-е изд., М.: Эксмо, 2010, С. 132-140.

⁴⁹⁴ **Корчемный П.А. и др.**, Военная психология: методология, теория, практика - М. Издательство: Воениздат., 2010, С. 216-219.

⁴⁹⁵ **Արզումանյան Ս. Ջ.**, Հոգեբանություն, Երևան, 2003, էջ 12:

⁴⁹⁶ **Маклаков А. Г.**, Общая психология. СПб.: Питер, 2001, С. 551-564.

⁴⁹⁷ Военная психология. Учебник для вузов / Под ред. **Маклакова А.Г.**,— СПб: Питер, 2007, С. 116-118.

⁴⁹⁸ **Немов Р.С.**, Психология: М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003, Кн. 1. Общие основы психологии, С. 398-405.

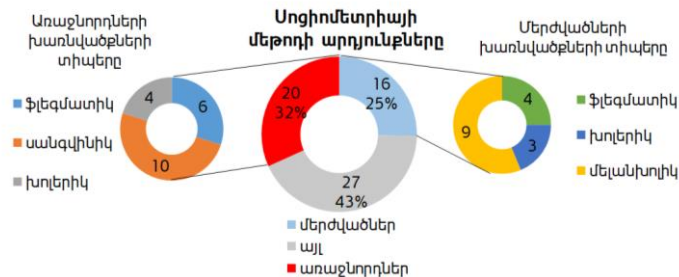
⁴⁹⁹ Общая психология: учебное пособие / под общ. ред. **Н.П. Ансимовой.** — Ярославль : Изд-во ЯГПУ, 2013, С. 357-386.

Ներկայումս ամենաշատը հանդիպում են խառնվածքի չորս հիմնական տիպեր՝ սանգվինիկ, ֆլեգմատիկ, խոլերիկ ու մելանխոլիկ: Նպատակահարմար է խառնվածքի վերոնշյալ տիպերն ունեցող զինծառայողների շրջանում բացահայտել առաջնորդման որակները, դրանց ուժեղ կամ թույլ դրսևորումները:

Հետազոտությունն անցկացվել է 3 փուլով, ՀՀ ՊՆ Վ. Սարգսյանի անվան ռազմական համալսարանում 2020 թ.-ի հունվար-փետրվար ամիսներին հինգամսյա սպայական դասընթացներում ընդգրկված ընդհանուր թվով 63 պայմանագրային զինծառայողների չորս խմբերում:

Հետազոտության 1-ին փուլում կիրառվել է *սոցիոմետրիայի մեթոդը*⁵⁰⁰: *Սոցիոմետրիայի* մեթոդի⁵⁰¹ կիրառման արդյունքում առաջնորդին բնորոշ հեղինակությամբ աչքի են ընկել 20 ունկնդիրներ, ընդ որում, 16 ունկնդիր կամ տարբեր պատճառներով դուրս էին մնացել շփումից (անհարմարվողականություն, նոր միջավայրում ինքնահաստատման թերություն⁵⁰² և այլն), կամ մերժված էին խմբերի անդամների կողմից (նկ. 1):

Խմբերում հեղինակությամբ աչքի ընկած ունկնդիրներից 14-ն ունեին ծառայության բավականին մեծ փորձ (8-ից 12 տարի) և հիմնականում զինվորական ծառայության անցկացրել էին մարտական հերթապահություն իրականացնող զորամասերում, ինչը նախադրյալ էր հանդիսացել կառավարչական, ինչպես նաև առաջնորդին բնորոշ որակների ձևավորման համար:

Նկ. 1: Սոցիոմետրիայի մեթոդի և Բելովի խառնվածքի գերակշռող տիպը ախտորոշող մեթոդիկայի արդյունքները:

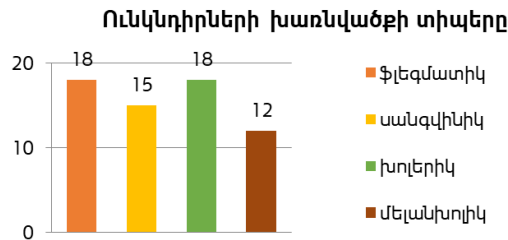
Հետազոտության 2-րդ փուլում կիրառվել է *Օ. Վ. Բելովի խառնվածքի գերակշռող տիպը ախտորոշող մեթոդիկան*⁵⁰³, որի նպատակն էր պարզել հետազոտվող ունկնդիրների խառնվածքի գերակշռող տիպը: 63 զինծառայողների շրջանում հետազոտության արդյունքում ստացվեց հետևյալ պատկերը՝ սանգվինիկ՝ 15, խոլերիկ՝ 18, ֆլեգմատիկ՝ 18 (հարկ է նշել, որ 4 մերժվածներն այս խմբում էին), մելանխոլիկ՝ 12 (նկ. 2): Ընդ որում, պարզվել է, որ վերոհիշյալ 20 հեղինակավոր ունկնդիրներից 6-ը ֆլեգմատիկ են, 10-ը՝ սանգվինիկ, 4-ը՝ խոլերիկ (նկ. 1):

⁵⁰⁰ Սոցիոմետրիան փոքր խմբերի ոչ պաշտոնական կառուցվածքի սոցիալ-հոգեբանական ուսումնասիրության առավել արդյունավետ մեթոդներից է: Չինվորական կոլեկտիվի պարագայում փոքր խումբ կարելի է համարել ջոկը, դասակը: *Սոցիոմետրիա* տերմինը բառացի թարգմանությամբ նշանակում է խմբի անդամների փոխհարաբերությունների չափում: Այն գիտական շրջանառության մեջ առաջին անգամ ներմուծել է անվանի ամերիկյան հոգեբույժ և սոցիալական հոգեբան Ջեկոբ Մորենոն: Սոցիոմետրիա նա անվանում էր իր ստեղծած մեթոդը, որով հնարավոր է բացահայտել ներխմբային հարաբերությունների որոշ կողմեր՝ դրանց տալով քանակական արտահայտություն:

⁵⁰¹ Караяни А.Г., Сыромятников И. В., Прикладная военная психология, СПб, 2006, С. 104-115.

⁵⁰² Նալչաջյան Ա., Սոցիալական հոգեբանություն, Երևան, 2004, էջ 225-229:

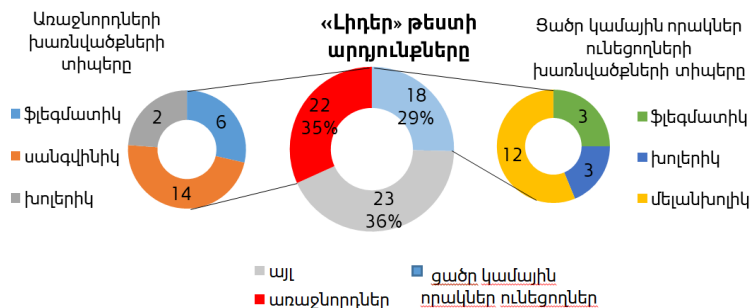
⁵⁰³ Основы психологии. Практикум. Столяренко Л. Д.: Феникс, 2006, С. 180-183.

Նկ. 2: Բելովի խառնվածքի գերակշռող տիպը ախտորոշող մեթոդիկայի արդյունքները:

Մերժվածներից կամ հաղորդակցումից դուրս մնացածներից 9-ը մելանխոլիկ են, 4-ը՝ ֆլեգմատիկ, 3-ը՝ խոլերիկ (Նկ. 1): Պարզվել է նաև, որ 3 խոլերիկներն էլ ունեն խիստ ցուցադրական վարք, ինչը բացատրվում է ինքնահաստատման խնդիրներով:

Հետազոտության 3-րդ փուլում անցկացվել է առաջնորդման որակները բացահայտող «Լիդեր» թեստը⁵⁰⁴, ինչի արդյունքում 22 ունկնդրի շրջանում (ընդհանուր թվի 35 %-ի մոտ) դրսևորվեց առաջնորդման բարձր ցուցանիշ (Նկ. 3), որոնցից 19-ը հետազոտման առաջին փուլում՝ սոցիոմետրիայի փուլի կիրառման ժամանակ, արդեն առանձնացվել էին որպես առաջնորդին բնորոշ հեղինակությամբ ունկնդիրներ:

Նկ. 3: «Լիդեր» թեստի միջոցով առաջնորդման որակների բացահայտման արդյունքները:

23 ունկնդրի շրջանում (36%) դրսևորվեց առաջնորդման միջին ցուցանիշ, 18 ունկնդրի շրջանում (29%)՝ ցածր ցուցանիշ: Այս 18 ունկնդիրներից 16-ն արդեն առաջնորդին բնորոշ ցածր որակներով առանձնացվել էին սոցիոմետրիա մեթոդի կիրառման ժամանակ: «Լիդեր» թեստի արդյունքում առանձնացված 22-ից 14-ը սանգվինիկներն էին, 6-ը՝ ֆլեգմատիկները, 2-ը՝ խոլերիկները: Հետազոտության այս փուլում առաջնորդման ցածր որակներ ունեցող 18 ունկնդիրներից 12 մելանխոլիկներն էին, 3-ը՝ խոլերիկները, 3-ը՝ ֆլեգմատիկները:

Հետազոտում ավելացնելով անցկացված փորձերի քանակը (կիրառվող թեստերի քանակը հասցնելով մինչև 5-8) և ընգրկված ունկնդիրների քանակը (մինչև 100 և ավելի)՝ հնարավորություն կստեղծվի կիրառելու հավանականության ու մաթեմատիկական վիճակագրության տեսությունների մեթոդները, ինչը հնարավորություն կտա մաթեմատիկորեն նկարագրելու առաջնորդման երևույթի դրսևորման օրինաչափությունները:

⁵⁰⁴ Семечкин. Н.И. Социальная психология: учебник для вузов / СПб.: Питер, 2004, С. 73-77.

Եզրակացություն

1. Հետազոտությամբ պարզվեց, որ՝

ա) սանգվիկներն անխտիր դրսևորել են առաջնորդման բարձր որակներ,

բ) բոլոր մեխսոլիկները ցուցաբերել են առաջնորդման ցածր որակներ, ինչից պետք է եզրակացնել, որ նման խառնվածքի տեր անձինք խնդիրներ կունենան հրամանատարական պաշտոններ զբաղեցնելիս,

գ) Սոցիոմետրիայի մեթոդի և «Լիդեր» թեստի արդյունքները գրեթե համարժեք են,

դ) Վերոհիշյալ թեստերի կիրառումը դասընթացներին ընդգրկված առաջնորդման ցածր որակներ ունեցող ունկնդիրների բացահայտման արդյունավետ միջոց է:

Առաջարկություն

1. Չինվորական ստորաբաժանումների կառավարման արդյունավետությունը բարձրացնելու համար նպատակահարմար է ապագա հրամանատարների ընտրության ժամանակ ռազմաուսումնական հաստատություններում ախտորոշել նրանց անհատական առանձնահատկությունները, մասնավորապես՝ խառնվածքը:

2. Նմանատիպ հետազոտություններ անցկացնել նաև զորային օղակում՝ հրամանատարական պաշտոններում այս կամ այն անձին նշանակելիս:

3. Վերոհիշյալ հետազոտությունների արդյունքներն անհրաժեշտ են զորամասի հրամանատարի բարոյահոգեբանական գծով տեղակալին և սպա-հոգեբանին՝ հրամանատարական պաշտոնների նշանակման հարցում զորամասի ղեկավարությանը աջակցելու համար:

THE RELATIONSHIP BETWEEN INDIVIDUAL FEATURES AND LEADERSHIP QUALITIES OF CONTRACT ENLISTEES

KHACHATUR KHACHATRYAN

*The Military University after V. Sargsyan, MOD, RA, Head,
Ph.D in Military Sciences, Colonel,
Yerevan, The Republic of Armenia*

LUSINE SAHAKYAN

*The Military University after V. Sargsyan MOD, RA, Units Daily Command and Military Legal
Training Chair, Ph.D in Psychology, Major, Lecturer,
Yerevan, The Republic of Armenia*

At the Military University after V. Sargsyan officer courses for retraining of contract servicemen are held.

The purpose of the work is to study the relationship between temperament and leadership qualities of contract servicemen studying at the military university.

The objectives of the work are: to study the types of temperament and leadership qualities of contract servicemen involved in experimental groups; to identify the level of leadership qualities of contract servicemen with different types of temperament.

During the research the method of sociometry was used, in the result of which the groups were identified as individuals with high leadership qualities and those who remained outside the framework of group communication.

In order to study the prevailing type of military personnel the Belov's test was used and for leadership qualities investigation, the "Leader" test was applied, in the result of which the military personnel with different leadership qualities were identified.

The study confirmed the hypothesis that military personnel have a relationship between the type of prevailing temperament and leadership qualities.

It is shown that the results obtained by the method of sociometry are almost equal to the results of the "Leader" test. Using the above tests is an effective way to identify and further filter of course participants with low leadership qualities.

Keywords: *leadership, authority, individual psychological characteristics, sociometry method, temperament types.*

ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕЖДУ ИНДИВИДУАЛЬНЫМИ ОСОБЕННОСТЯМИ И ЛИДЕРСКИМИ КАЧЕСТВАМИ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ КОНТРАКТНОЙ СЛУЖБЫ

ХАЧАТУР ХАЧАТРЯН

*начальник Военного университета им. В. Саргсяна
Министерства обороны Республики Армения,
кандидат военных наук, полковник,
г.Ереван, Республика Армения*

ЛУСИНЕ СААКЯН

*преподаватель кафедры повседневного управления подразделениями и
военно-правовой подготовки Военного университета им. В. Саргсяна
Министерства обороны Республики Армения,
кандидат психологических наук, майор,
г.Ереван, Республика Армения*

В военном университете МО РА им. В. Саргсяна проводятся офицерские курсы переподготовки военнослужащих-контрактников.

Цель работы – изучить взаимосвязь между темпераментом и лидерскими качествами у военнослужащих-контрактников, обучающихся в военном университете:

Задачами работы являются: изучить типы темперамента и лидерские качества военнослужащих-контрактников, вовлеченных в экспериментальные группы; выявить уровень проявления лидерских качеств у таких военнослужащих, имеющих разные типы темперамента.

В ходе исследования был использован метод социометрии, в результате чего в группах были выявлены как лица, имеющие высокие лидерские качества, так и лица, оставшиеся вне рамок общения групп.

Для изучения преобладающего типа темперамента военнослужащих был применен тест Белова, а с целью изучения лидерских качеств был использован тест «Лидер», в результате которого были выделены военнослужащие с разными лидерскими качествами.

В ходе исследования была подтверждена гипотеза о том, что у военнослужащих наблюдается взаимосвязь между типом преобладающего темперамента и лидерскими качествами.

Показано, что результаты, полученные методом социометрии, почти соответствуют результатам применения теста «Лидер». Применение вышеуказанных тестов является эффективным способом выявления и дальнейшей фильтрации числа слушателей с низкими лидерскими качествами.

Ключевые слова: *лидерство, авторитет, индивидуальные психологические особенности, метод социометрии, типы темперамента.*